

BAKİ UNİVERSİTETİNİN XƏBƏRLƏRİ

ВЕСТНИК
БАКИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

NEWS
OF BAKU UNIVERSITY

SOSIAL-SİYASİ
elmlər seriyası

серия
СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ НАУК

series of
SOCIAL-POLITICAL SCIENCES

№ 3, 2025

Bakı – 2025

Baş redaksiya heyəti:

Babayev E.S. (baş redaktor), **Kazımzadə A.H.** (baş redaktorun müavini), **Əliyeva İ.N.**, **Məmmədov Y.Ə.**, **Əliyev İ.Ə.**, **Paşayeva N.A.**, **Rəcəbov M.R.** (məsul katib).

Seriyanın redaksiya heyəti:

Məlikova M.F. (redaktor), **Vahidov F.Q.** (redaktorun müavini), **Hacıyev Z.C.** (məsul katib), **Abbasbəyli A.N.**, **Əhmədov Ə.C.**, **Əliyev B.H.**, **Əlizadə H.Ə.**, **İsmayılov R.R.**, **Məhərrəmov A.M.**, **Qasımov A.M.**, **Məmmədov R.F.**, **Rüstəmov İ.Ə.**, **Əliyev Ə.İ.**, **Həsənalıyev Z.M.**, **Əliyeva K.R.**

© *Bakı Dövlət Universiteti, 2025*

HÜQUQ

SÜNI İNTELLEKT VƏ CİNAYƏT HÜQUQU:
MƏSULİYYƏT PROBLEMLƏRİ

Ş.T.SƏMƏDOVA

*Bakı Dövlət Universiteti**shahlats@mail.ru*

Azərbaycanda süni intellektli texnologiyalarından istifadə və onların insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində tətbiqi hələ ilkin mərhələdə olsa da, yaxın gələcəkdə süni intellektin insan fəaliyyətinin müxtəlif sferalarına təsirinin son dərəcə əhəmiyyətli olacağı şübhəsizdir. Son illər elektron məlumat daşıyıcılarından, yaxud müasir informasiya texnologiyalarından istifadə edilməklə törədilən cinayətlərin sayı artsa da, bilavasitə süni intellektin fəaliyyəti nəticəsində törədilən ictimai təhlükəli əməl qeydə alınmayıb. Lakin dünya təcrübəsində süni intellektli texnologiyalarla bağlı ictimai təhlükəli əməllər artıq baş verir. Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, dövlətlər arasında integrasiya prosesi, o cümlədən də süni intellektli rəqəmsal rabitə və yüksək texnologiyalar mübadiləsi daim güclənir. Azərbaycan Respublikasında da müxtəlif sahələrdə (məsələn, tibdə, rabitə və nəqliyyatda, və s.) tamamilə və ya qismən süni intellekt vasitəsilə həyata keçirilən fəaliyyət obyektiv olaraq ictimai təhlükə yarada və cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərə zərər vura bilər. Məqalədə dünya təcrübəsində süni intellektin hüquq qabiliyyəti məsələləri, eləcə də cinayət hüququ nəzəriyyəsinə süni intellektin cinayət məsuliyyətinin subyekt kimi tanınması imkanları araşdırılır.

Açar sözlər: süni intellekt, süni intellektli texnologiyalar, cinayət məsuliyyəti, ictimai təhlükəli nəticələr, yüksək texnologiyalar, robototexnika.

<https://doi.org/10.30546/209300.305.2025.3.01>

I. Giriş

Müəyyən bir problemin hüquqi tədqiqinin əhəmiyyəti tədqiqat obyektinin aktuallığı ilə müəyyən edilir. Universal gücə malik süni intellektli texnologiyaların yaradılması və tədricən bu texnologiyaların müxtəlif sahələrdə istifadə edilməsi, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin əlaqələrinə daxil olub bilavasitə insan müdaxiləsi olmadan müxtəlif vəzifələrin yerinə yetirməsi və tənzimləməsi (hətta deyərdim ki, bəzi hallarda idarə etməsi), artıq müasir günümüzdə geniş müzakirələrə səbəb olur, o cümlədən cinayət hüquq elmində.

Etiraf etmək lazımdır ki, qardaş Türkiyədən və bir sıra digər dövlət-

lərdən fərqli olaraq, Azərbaycanda süni intellektin fəaliyyətini cinayət-hüquqi tənzimlənməsi hələ geniş elmi müzakirələrə səbəb olmayıb. Məsələn, Türkiyədə son 3-4 ildə müxtəlif müəlliflərin “Yapay zeka və ceza hukuku”, “Yapay Zekalı Varlıqlar və Ceza Hukuku”, “Yapay zeka və ceza hukuku sorumluluğu” və sair oxşar adlarda xeyli elmi əsər çap olunub [6; 7].

Bu gün Azərbaycanda əsasən kibercinayətlərin, oğurluq, dələduzluq, hədə-qorxu ilə tələb etmə, şəxsi məlumatların sirrini pozma, şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozma əməllərinin törədilməsində süni intellektli texnologiyalardan istifadə olunur. Bu hallarda biz qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi üzrə onları *actus reus*, yəni obyektiv cəhətin daxilində cinayətin törədilmə üsulu və ya aləti kimi qəbul edirik [20, t.1, s.480-482, 582; t.2, s.412-441]. Lakin süni intellektli texnologiyaların daha geniş istifadəsi (məsələn, tibdə, təhsildə, maliyyə-bank sferasında, istehsalatda, nəqliyyatda və s.) cinayət-hüquqi mühafizə altında olan müxtəlif obyektlərə zərər yetirə bilər. Dünyada yaranmış təcrübəyə görə bu hallarda cinayətin subyektivi qismində süni intellektli texnologiyaları yaradan (proqramlaşdıran) və ya onlardan istifadə edən fiziki şəxslər tanınır.

II. Problemin qoyulması

Müasir zamanda artıq yüksək texnologiyaların fantastik sürətlə inkişaf etməsi, süni intellektin müstəqil, yəni avtonom olaraq qərar qəbul etmək, özünü təkmilləşdirmək və s. qabiliyyətlərə sahib olmaqla nəticələnir. Bu halda cinayət hüquq elmi üçün maraqlı olan aşağıdakı suallar yaranır:

1) *Süni intellekt cinayət hüququnun və bundan irəli gələrək cinayət məsuliyyətinin subyektivi kimi tanına bilərmi?*

2) *Cinayət hüququnda süni intellekt və hüquqi şəxs anlayışları bərabərləşdirilə bilərmi?*

İkinci suala müsbət cavab verdikdə, birinci sual da müsbət cavablandırılmış olur. Çünki 2012-ci ildən Azərbaycan cinayət hüququnda hüquqi şəxslər cinayət məsuliyyətinin subyektləri kimi tanınırlar [19, s.611-612]. Yuxarıda verilən suallara müsbət yanaşma bizi üçüncü sualın qoyulmasına vadar edir:

3) *Süni intellekt cinayət məsuliyyətinin xüsusi subyektivi kimi, məsələn, “elektron şəxs” qismində tanına bilərmi?*

Qeyd edək ki, müasir zamanda bir sıra dövlətlərin cinayət hüququ elmində sonuncu sualın müsbət cavablandırılmasına rast gəlinir. Bu da başa düşüləndi, çünki süni intellektli texnologiyalar hüquqi şəxs anlayışının əlamətlərinə tam cavab vermirlər və hüquqi münasibətlərdə “elektron şəxs” kimi yeni bir subyektivi formalaşmasını şərtləndirirlər. Cinayət hüququnda süni intellekti elektron şəxs kimi qəbul edilməsi müəyyən terminoloji ardıcılığa da cavab verir: fiziki şəxs - hüquqi şəxs - elektron şəxs.

Təbii ki, cinayət-hüquqi münasibətlərində süni intellekti istər hüquqi şəxs, istərsə elektron şəxs kimi tanısaq, bununla biz süni intellektin müəyyən hüquq subyekti olma qabiliyyətinə malik olmasını təsdiqləmiş oluruq. Lakin cinayət hüququnun spesifikasiyasını nəzərə alaraq, bu kvazi-subyektlilik kimi qəbul edilməlidir (yəni hüquq subyekti qabiliyyəti tam olmayan).

Nəhayət, sonuncu, bir qədər provokasion sual:

4) *Süni intellekt cinayət tərkibinin müstəqil subyekti kimi tanına bilirmi?*

Yuxarıda qoyulan bütün suallar cinayət hüququ elmində kəskin diskussiyalara səbəb olur.

III. Süni intellektin anlayışı və hüquq subyekti olmaq qabiliyyəti

XXI əsirdə tibdə cərrahiyyə əməliyyatlarının robotlaşdırılmış cihazlarla həyata keçirilməsi, nəqliyyatda pilotsuz avtomobillərin istifadəsi, o cümlədən, kənd işlərinin pilotsuz kənd maşınları tərəfindən yerinə yetirilməsi, müdafiə sənayəsində yeni nəsil süni intellektlə təchiz edilmiş silahların istehsalı və istifadəsi sürətlə davam edir. Məsələn, II Qarabağ müharibəsində “Bayraktar” kimi pilotsuz uçuş aparatların istifadəsi bir yenilik kimi qəbul olunurdusa, artıq ABŞ, Çin, Türkiyə, İsrail və s. dövlətlər pilotsuz tankların, pilotsuz qayıqların istehsalına başlayıb. Belə ki, Ukrayna Qara Dənizdə Rusiya gəmilərinə və infrastrukturuna qarşı pilotsuz katerlərdən bir neçə dəfə uğurla istifadə edib.

İntellektə malik olan maşınlar və digər süni aparatlar barəsində yazılı fikirlərə hələ qədim yunan miflərində, Heron, Əl Cəzirə, Volfqanq von Kempelen, Cabir ibn Həyyan, Parasels, Aristotel və s. şəxslərin əsərlərində rast gəlinir. Lakin “süni intellekt” termini ilk dəfə 1956-cı ildə Con Makkarti tərəfindən istifadə olunub. O, bu ifadəni işlədərkən süni intellekti “maşınları intellektual etmək elmi və mühəndisliyi” adlandırır [5].

XX əsrin sonlarından hüquq elminin yeni sahələrinin formalaşması, məsələn, tibbi hüquq, turizm hüququ, idman hüququ və s. sırasında “robotların hüququ”nun da əsaslandırılması artıq fantastik görünmür. Qeyd edək ki, “süni intellekt”, “süni intellektli texnologiyalar”, “rəqəmsal texnologiyalar”, “süni intellektin elementləri”, “robot hüquqları” kimi anlayışların formalaşmasında məhz Qərb alimlərinin əməyi olmuşdur. Onlar, həmçinin süni intellektin hüquqi statusunun və süni intellektin və onun elementlərinin fəaliyyəti ilə bağlı problemlərin həlli yollarını təklif ediblər [26, s.45–60; 29].

Süni intellektin (Artificial Intelligence) əlamətlərinə aşağıdakılar daxildir: texniki qurğunun olması; məlumatı qəbul etmək, emal etmək və ötürmək bacarığı; müstəqil işləmək bacarığı; məlumatın və əldə edilmiş təcrübənin təhlili əsasında özünü təkmilləşdirmə; müstəqil qərarlar qəbul etmək bacarığı [10, s.23–26].

Texniki mənada süni intellekt avtomatik proqramlanmış idarəetmə sis-

temidir. Süni intellektli texnologiyalarda alqoritmlər (verilmiş hər hansı tip məsələnin həlli üçün yerinə yetiriləcək əməliyyatlar ardıcılığı) operator tərəfindən əvvəlcədən yazılır. Burada alqoritmlər sistem daxilində müxtəlif məqsədlərin kodlaşdırılmış təsvirlərinə və xarici mühit haqqında məlumat bazasına əsaslanaraq müstəqil olaraq yaradılır.

Süni intellektin imkanlarından asılı olaraq onun üç növü fərqləndirilir:

1) məhdudlaşdırılmış və ya dar süni intellekt (*ANI — Artificial Narrow Intelligence*) konkret vəzifələri yerinə yetirmək üçün yaradılır.

2) ümumi və ya güclü süni intellekt (*AGI — Artificial General Intelligence*) düşünməyə, öyrənməyə, özünü təkmilləşdirməyə, çox sayda müxtəlif tapşırıqları yerinə yetirməyə və hətta emosiyalara malikdir. Göründüyü kimi, bu insan intellektinə maksimum yaxın sayıla bilər.

3) super süni intellekt (*ASI — Artificial Super Intelligence*) müstəqil düşüncəyə, fikir bölüşməyə, mürəkkəb emosiyaları ifadə etməyə, müstəqil öyrənməyə və ünsiyyət qurmağa malik ola bilər. Göründüyü kimi, bu insan intellektindən fərqlənir və daha güclüdür.

Azərbaycan Respublikasının “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” 3 aprel 1998-ci il tarixli Qanunun 1-ci maddəsində qeyd olunur ki, “informasiya sistemləri, texnologiyaları, onların təminat vasitələrinin yaradılması və onlardan istifadə olunması, informasiyanın mühafizəsi ilə əlaqədar olaraq yaranan münasibətləri tənzimləyir və informasiya proseslərində iştirak edən subyektlərin hüquqlarını müəyyən edir” [1]. 27 dekabr 2021-ci il tarixdə bu Qanuna edilən çoxsaylı dəyişiklik və əlavələrdə kibertəhdid, kiberhücum, kiberinsident, kritik informasiya infrastrukturunu və onun obyektini və subyektini və s. anlayışlar verildiği halda, süni intellektin anlayışı verilməmişdir.

Azərbaycanda hüquqi müstəvidə süni intellektli yüksək texnologiyaların tənzimlənməsində olan boşluq 2025-ci ildə qəbul edilən aşağıdakı normativ aktların sayəsində həll edilmişdir. Bu Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 yanvar 2025-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikasında Rəqəmsal İnkişaf Konsepsiyası” [2] və 19 mart 2025-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikasının 2025–2028-ci illər üçün süni intellekt Strategiyası”dır [3]. Qeyd edək ki, bu aktlarda da süni intellektin leqal anlayışı təqdim olunmayıb.

Müqayisə üçün, RF-in “2030-cu ilə qədər olan dövr üçün süni intellektin inkişafı üzrə Milli Strategiya”-da, “Süni intellekt texnologiyalarının inkişafı və tətbiqi üçün lazımi şəraitin yaradılması məqsədilə xüsusi tənzimləmənin yaradılması üzrə eksperimentin keçirilməsi haqqında” 24 aprel 2020-ci il tarixli Federal Qanununda süni intellekt anlayışının hüquqi tərifini təsbit edilmişdir. Onu da qeyd edək ki, bu Qanun eksperimental xarakter daşıyır və yalnız Moskva şəhərində beş il (01.07.2020-01.07.2025) tətbiq olunmaq üçün

qəbul olunub. Qanunun 2-ci maddəsində süni intellektə “insanın idrak (koqnitiv) funksiyalarını təqlid etməyə (özünü öyrənmə və əvvəlcədən müəyyən edilmiş alqoritm olmadan qərar axtarışı bacarığı daxil olmaqla) və konkret tapşırıqları yerinə yetirərkən ən azı insanın intellektual fəaliyyətinin nəticələri ilə müqayisə edilə bilən nəticələr əldə etməyə imkan verən texnoloji qərarların toplusu”, süni intellekt texnologiyalarına isə “süni intellektdən istifadəyə əsaslanan texnologiyalar (o cümlədən kompüterli görmə, təbii dilin emalı, nitqin tanınması və sintezi, qərarların qəbul edilməsində intellektual dəstəklənmə və qabaqcıl süni intellekt üsulları)” kimi təriflər verilib [21].

Süni intellektin fərqləndirici meyarı onun avtonom hərəkət etmək və özünü təkmilləşdirmək qabiliyyətidir. Hal-hazırda süni intellekt müstəqil olaraq qərar qəbul etmək, bu qərarların qəbulu qaydalarını dəyişdirmək, xarici təsirə uyğunlaşmaq üçün öz xüsusiyyətlərini və keyfiyyətlərini dəyişdirmək qabiliyyətinə malikdir. Beləliklə, süni intellekt öz fəaliyyətinə nəzarət edir, özünü təkmilləşdirir və getdikcə daha da avtonomlaşır [17, s.9].

Qeyd edək ki, Avropa Parlamenti 13 mart 2024-cü il tarixdə süni intellektli texnologiyaların istifadəsini tənzimləyən “Süni intellekt haqqında” adında ilk Qanun aktını qəbul etmişdir.

Avropa Parlamentinin Hüquq Məsələləri Komitəsi (JURI) tərəfindən hazırladığı sənəddə robotların intellektinin aşağıdakı əlamətləri sadalanır: məlumatları təhlil etmək bacarığı; öz davranışını situasiyaya uyğunlaşdırmaq bacarığı; fiziki dəstəyin mövcudluğu; sensorlar və ətraf mühitlə təmas vasitəsilə əldə edilən muxtariyyət, həmçinin öz-özünə öyrənmə imkanı [31]. Avropa Parlamentinin 2019-cu ildə qəbul edilən Qətnaməsində dövlətlərə süni intellektin məsuliyyət məsələlərini hüquq sistemi çərçivəsində tənzimlənməsini məsləhət bildi. Bu Qətnamədə süni intellektin yaradılmasında və istifadəsində təhlükəsizlik və etik standartlara riayət etmək, süni intellektin hərəkətləri (hərəkətsizliyi) nəticəsində dəymiş zərərə görə kimin məsuliyyət daşdığını müəyyən etmək təklif edilirdi. Qətnamədə qeyd edilirdi ki, süni intellekt birbaşa məsuliyyət daşıya bilməz, çünki onun hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi operatorndan (sahibindən) asılıdır, yəni süni intellekt konkret məqsədə çatmaq üçün bir növ vasitədir. Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, texniki səhv nəticəsində hər hansı bir zərər dəydikdə, yalnız süni intellekt sahibi üçün deyil, həm də istehsalçı üçün məsuliyyət müəyyən edilir. Bununla belə, Qətnamədə həmçinin bildirilir ki, süni intellektin avtonomluğu (yəni müstəqil hərəkət etmə qabiliyyəti) artıqca, o, adi alət kimi qəbul edilməməlidir.

Onda sual yaranır: süni intellekt öz hərəkətlərinə və ya hərəkətsizliyinə görə məsuliyyət subyekti ola bilərmi? Lakin bundan əvvəl biz süni intellektin hüquq subyekti olma qabiliyyətinə dair bəzi fikirləri aşağıda qeyd edək.

“Mail.ru”-nin direktorlar şurasının rəhbəri və “Grishin Robotics”-in təsisçisi D.Qrişin 2016-cı ildə robototexnika haqqında qanunun konsepsiyasını

təqdim edib. Bu konsepsiyada süni intellektin hüquqi statusu heyvanların hüquqi statusuna bənzədilir. Müəllifin fikrincə, robotlar emosiyaların olmaması səbəbindən hüquq subyektinə ola bilməzlər, lakin onlar eyni heyvanlar kimi avtonom hərəkətlər edə bilirlər və buna görə də hüquqi obyekt kimi tanınmalıdırlar [22, s.200].

A.A.Vasilyev və Y.V.Poçotnovanın fikirlərinə görə, süni intellektin özünü təkmilləşdirmə və müstəqil fəaliyyət qabiliyyətlərə malik olması onu hüquq subyektinə kimi tanınmasına kifayət qədər əsas vermir. Onlar hesab edirlər ki, süni intellektin hüquq münasibətlərinin subyektinə kimi təsnifləşdirilməsi vaxtından tez və yersizdir və müasir zamanda süni intellekt yalnız hüquqi tənzimləmə obyektinə kimi tanınmalıdır. Onların qəti fikrinə görə, hətta super güclü və təkmil süni intellekt də milyonlarla illik təkamül yolu ilə yaradılmış insan beyninin ən sadələşdirilmiş modelidir. Ona görə də süni intellektin insanla müqayisəsi nə fiziologiya, nə də hüquqsünaslıq baxımından qəbul ediləməzdir [9].

V.A.Şestak və A.G.Volevodz da süni intellektə hüquq subyektinə qabiliyyətinin verilməsi ideyasını təhlil edirlər və robotların “intellektinin” aşağıdakı əlamətlərini göstərirlər: məlumatları təhlil etmək bacarığı; davranışını şəraitə uyğunlaşdırmaq bacarığı; muxtariyyət və öz-özünə öyrənmə imkanı [22].

Yuxarıda göstərilən mövqeyə əks fikirləri əsaslandırmaq üçün gəlin süni intellektin inkişaf dinamikasına baxaq.

Google mühəndisi Blake Lemoine görə, dialoq tətbiqlərində istifadə edilən LaMDA (Google əsasında qabaqcıl böyük dil modellərinə əsaslanan chatbotlar yaratmaq üçün sistem) özünüdərk etmə qabiliyyətinə malikdir. O, qeyd edirdi: "Əgər mən bu yaxınlarda yaratdığımız bu kompüter proqramının nə olduğunu bilməsəydim, onun fizikanı bilən yeddi-səkkiz yaşlı uşaq olduğunu düşünürdüm" [36].

Lakin B.Lemoinenin fikrindən cəmi bir neçə il sonra İlon Mask “Norwegian Bank”-ın baş direktoru Nikolay Tangenlə müsahibəsində artıq bildirmişdir ki, 2025-ci ilin sonuna qədər süni intellekt modelləri hər bir insandan daha ağıllı olacaq. O hesab edir ki, süni intellektin 2030-cu ilə qədər bütün insanların intellektinə üstələməsi ehtimalı 100% təşkil edir [32].

Bu müqayisələrdən sonra aşağıdakı fikir yaranır: süni intellektin inkişafı insan intellektindən daha sürətlə inkişaf edir.

Lakin bəşəriyyət bu inkişafın pozitivliyini rahatlıqla qəbul edərkən, neqativ hadisələrin də qarşısını almağı bacarmalıdır. Elmi-texnoloji tərəqqinin ehtimal edilən mənfi nəticələri (texnogen qəzalar və fəlakətlər şəklində), habelə bu texnologiyalardan ayrı-ayrı insanların, dövlətlərin və bütün dünya birliyinin zərərinə istifadəsi təəssüf ki, heç də nadir hal deyil. Artıq heç kimə təəccüblü gəlmir ki, bir vaxtlar fantastik filmlərin (məsələn, “Terminator”, “Maşınların üsyanı” və s.) senariyaları artıq realıqda baş verir və ya yaxın

gələcəkdə bizi gözləyir.

F.N.Borghardt süni intellekt haqqında fikirlərə dair maraqlı sualla çıxış edir və onun cavabını gələcəyə saxlayır: “Süni intellekt qüsurlu ola bilərmi? Onun potensial qeyri-kamilliyi insan qeyri-kamilliyindən daha məqbul ola bilərmi? Bunu gələcəkdə görürük” [28].

Ədəbiyyatda süni intellektə hüquq subyekti kimi tanınmasına iki aspektdə yanaşılır. Birinci halda, süni intellekt əşyaya məxsus olan hüquqi rejimdə yalnız texniki vasitə kimi başa düşülür. İkinci halda, süni intellekt hüquqi şəxsə analogiyaya görə elektron subyekt kimi bir hüquqi friksiya kimi tanınır [Васильев А.А., Шпопер Д. Искусственный интеллект: правовые аспекты // Известия Алтайского государственного университета. 2018, № 6, с.23-26.].

Bəzi fikirlərə görə, süni intellektin və hüquqi şəxsin statusları uyğunlaşdırıla bilər, çünki təşkilati birlik istisna olmaqla, süni intellekt hüquqi şəxsin bütün xüsusiyyətlərinə malikdir. Bununla belə, həmçinin qeyd edilir ki, bu məsələdə süni intellekt ikili statusa malik olacaq, çünki o, hüquqi münasibətlərin həm obyekt, həm də subyekti ola bilər.

Qeyd etdiyimiz kimi, süni intellektə əsaslanan elm və texnikanın yeni nailiyyətlərinin insan həyatına daxil olması fayda ilə yanaşı, həm də bir çox risk və təhlükələr gətirir. Bu təhlükələrdən biri süni intellektə əsaslanan sistemlərin getdikcə daha mürəkkəb və avtonom olmasıdır: onlar nəqliyyata nəzarət edir, xəstəyə diaqnozlar qoyur və müalicələr təyin edir, cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində əməliyyat-axtarış fəaliyyətində, məhkəmələrdə hökm çıxarmaqda iştirak edir və s. Bəzi alimlərin fikrincə, gələcəkdə süni intellektli texnologiyaların geniş tətbiqi yalnız artacaq və insanlarda bu prosesi idarə etmək, süni intellektin məntiqini anlamaq qabliyyəti azalacaqdır [23, s.547; 18, s.273]. Bu xüsusda süni intellekt sistemlərinin fəaliyyətinin həm beynəlxalq səviyyədə, həm də dövlətdaxili səviyyədə hüquqi tənzimlənməsi olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Hal-hazırda süni intellektli texnologiyaların fəaliyyəti mahiyyətə mülki-hüquqi və bəzi hallarda inzibati tənzimlənmə sahəsinə aiddir.

Bununla əlaqədar məntiqi sual yaranır: cinayət hüququ prinsipinə, süni intellektin cinayət-hüquqi münasibətlərdə mövcudluğuna fikir bildirməlidirmi?

IV. Süni intellekt və cinayət məsuliyyəti məsələləri

Azərbaycanda süni intellekt texnologiyalarından istifadə və onların insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində tətbiqi hələ ilkin mərhələdə olsa da, yaxın gələcəkdə süni intellektin insan fəaliyyətinin müxtəlif sferalarına təsirinin son dərəcə əhəmiyyətli olacağı şübhəsizdir. Son illər elektron məlumat daşıyıcılarından, yaxud müasir informasiya texnologiyalarından istifadə edilməklə törədilən cinayətlərin (CM-si, mad.147, 148, 148-1, 155, 156, 177.2.3-

1, 178, 179, 182, 271-273-2 və s.) sayı artsa da, bilavasitə süni intellektin fəaliyyəti nəticəsində törədilən ictimai təhlükəli əməl qeydə alınmayıb. Lakin dünya təcrübəsində süni intellektli texnologiyalarla bağlı ictimai təhlükəli əməllər artıq baş verir. Nəzərə alsaq ki, dövlətlər arasında inteqrasiya prosesi, o cümlədən də süni intellektli rəqəmsal rabitə və yüksək texnologiyalar mübadiləsi daim güclənir, Azərbaycan Respublikasında da müxtəlif sahələrdə tamamilə və ya qismən süni intellekt vasitəsilə həyata keçirilən fəaliyyət obyektiv olaraq ictimai təhlükə yarada və cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərə zərər vura bilər.

İ.N.Moseçkin xarici təcrübədən götürdüyü aşağıdakı nümunəni qeyd edir. Motosiklet istehsalı ilə məşğul olan robot səhvən fəhlələrdən birini tamamilə avtomatlanmış istehsal prosesinə təhlükə hesab edərək, hidravlik “qol”dan istifadə edib bu işçini avadanlıqlara sıxaraq onun ölümünə səbəb olub. Buradan aydın olur ki, süni intellektin avtonom (yəni müstəqil) fəaliyyəti ictimai təhlükəli ola bilər və cinayət qanunu tərəfindən qorunan ictimai münasibətlərə ciddi zərər vurur [16, s.466].

P.M.Morxatın qeyd etdiyi kimi, süni intellektli robotların insan nəzarətindən asılı olmayaraq davranış variantlarını müstəqil seçə bilməsi heç kimi təəcübləndirməməlidir [14, s.59]. Bu halda süni intellektli texnologiyalar tərəfindən insan nəzarətindən asılı olmayaraq törədilən hərəkətlər (hərəkətsizlik) faktiki olaraq cinayət qanunvericiliyi tərəfindən cinayət kimi təsbit olunan əməllərin obyektiv cəhətini təşkil edə bilər. Lakin burada ən mühüm məsələlərdən biri - törədilən əməlin subyektiv cəhətinin, yəni psixiki münasibətin müəyyən edilməsidir.

Azərbaycan Respublikasının CM-in 3-cü maddəsinə əsasən “yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır” [4]. Nəticə etibarı ilə, süni intellekti cinayət məsuliyyətinin subyektivi kimi tanıması üçün bu cür texnologiyaların prinsipcə ictimai təhlükəli hərəkətlər (hərəkətsizlik) törətməyə qadir olub-olmadığını müəyyən etmək və yalnız bundan sonra süni intellektin cinayət məsuliyyətinin subyektivi kimi tanınması və ya tanınmaması barədə nəticə çıxarmaq olar.

Cinayət hüququ üzrə ədəbiyyatda süni intellektlə və gələcəkdə onun məsuliyyət məsələləri ilə bağlı terminlərin işlədilməsi nöqtəyi-nəzərindən, müxtəliflik var. Hal hazırda ən çox istifadə olunanlar: “robot”, “süni intellekt”, “süni intellektli element (sistem və ya texnologiya)”, “süni şəxs”, “elektron şəxs” və s. [24, s.189-191; 27, s.138–143]. Bunlar sinonim sözlər kimi işlədilsələr də, hesab edirik ki, cinayət hüququ baxımından Azərbaycan dilinə daha uyğunu “elektron şəxs” terminidir. Həmçinin gələcəkdə Cinayət Məcəlləsinin konkret normalarında təsbit etmək üçün “elektron şəxs” termini daha münasibdir, çünki o, cinayət məsuliyyətinin subyektivi kimi adlandırılan “fiziki

şəxs" və "hüquqi şəxs" ifadələrinə yaxındır. Onu da qeyd etmək ki, Avropa İttifaqında süni intellektə münasibətdə “elektron şəxs” termininin istifadəsi və ona hüquqi şəxs statusunun verilməsi təklifləri getdikcə daha çox səslənir.

Süni intellektin cinayət məsuliyyətinin subyektivi kimi tanınması-tanınmaması gələcəyin məsələsidir və süni intellektli texnologiyaların inkişafından asılı olacaq. Hazırda süni intellekt texnologiyaları ilə bağlı cinayət məsuliyyətinə səbəb olan əməllərin törədilməsi, süni intellektli cinayət məsuliyyətinin subyektivi hesab etməyə imkan vermir. Çünki, fantastika janrında yaradılan əsərlərdən fərqli olaraq, ən qabaqcıl texnologiyalarda da hələ süni intellektin özünüdərk etməsi lazımi səviyyədə deyil. Sonuncu yanaşmanı inkar etsək, eyni müvəffəqiyyətlə ictimai təhlükəli hərəkətlər etmiş ev heyvanları (və ya yüksək təhlükəli mənbələri) də məsuliyyətə cəlb edilə bilər. Beləliklə, süni intellektin vurduğu zərər cinayət hüququnun “şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərəre görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunma bilməz” müddəsinə əsaslanır (CM, maddə.7.2) və yüksək texnologiyaların bugünkü inkişaf səviyyəsinə görə (gələcəyə proqnoz vermək çətinidir) süni intellektin cinayət məsuliyyətinin subyektivi qismində tanınması vaxtından əvvəldir.

P. Metelkinin də fikrincə, şüur insanlara subyektiv hissləri - ağrı, sevgi, nifrət, xoşbəxtlik və s. yaşamağa imkan verir. İntellekt ətraf mühitə təsir etmək üçün biliklərdən istifadə etmək bacarığıdır. Bu baxımdan, süni intellekt-də şüurun olmaması ilə yanaşı, hər nəyi isə hiss etmək və arzulamaq qabiliyyəti də ola bilməz. Ona görə də insanın və süni intellektin hüquqi statusunu eyniləşdirmək məqsədəuyğun deyil [13].

İ.N. Moseçkinin fikrincə isə, cinayət hüququnda fiziki şəxs üçün nəzərdə tutulan təqsirin forma və növləri əsasən süni intellekt tərəfindən törədilən əməllərə də aid oluna bilər. Cinayət qanunu ilə cəzalandırılan zərərin vurulması ilə nəticələnən süni intellektin müstəqil hərəkətləri subyektiv tərəfdən etinasızlığa bənzəyir, çünki süni intellekt zəruri hallarda olsa da, öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, onları görməmişdir Əslində süni intellektli texnologiyaların qorunan ictimai münasibətlərə “etinasızlıqdan” zərər vurması alqoritmlərin mükəmməl olmamasının göstəricisidir. Bu da proqramın yaradıcıları olan fiziki şəxslərin təqsiri kimi izah olunmalıdır [16, s.467-468].

G. Hallevy hesab edir ki, süni intellektin cinayət məsuliyyəti məsələsində əsas açar onun cinayətin subyektiv cəhətinin olub olmamasıdır, yəni onun törətdiyi hərəkətin (hərəkətsizliyin) hüquqazidd olmasını dərk etməyidir. Süni intellekt isə öz hüquqazidd əməlinin nəticələrini dərk etməyə qadir deyil [33].

Amerikalı alimlər “robot fəaliyyətinə” görə cinayət məsuliyyətini süni intellektin yaradılması, proqramlaşdırılması, istismarı və idarə edilməsi ilə

məşğul olan fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyəti çərçivəsinə daxil edillər [30, s. 45-47]. Amerika cinayət hüququ doktrinasında əsas tədqiqatlar robot adamı öldürdüyü və ya adamın sağlamlığına zərər vurduğu halda hansı hüquqi tədbirlərin görünməsi məsələsini əhatə edir. “Robot hüququ” sahəsində tanınmış ekspertlərdən biri olan G.Hallevy qeyd edir ki, süni intellekt və robotlardan kommersiya, sənaye, hərbi, tibbi və şəxsi sferalarda geniş istifadə olunması onlara qarşı ”insani münasibətlərin” yaranmasını şərtləndirir. Bu kontekstə süni intellekt və ya robotlaşdırılmış cihaz tərəfindən insanın həyat və sağlamlığına zərər vurulmasına hüquqi qiymət verilməlidir. G.Hallevy bu problemin həllini xüsusi olaraq “süni intellektin və robotların hərəkətlərinə görə istehsalçı, proqramçı, istifadəçi və digər əlaqəli fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyəti” nəzəriyyəsinin işlənilməsində görür [34, s.177–178].

Əksər dövlətlər cinayət hüququ üzrə süni intellekti nə hüquqi, nə də fiziki şəxs kimi qəbul etmir və müvafiq olaraq süni intellekti cinayət məsuliyyətinin subyektini kimi tanımır. Bununla belə, digər hüquq sahələrində süni intellektin hüquq subyektini olma qabiliyyəti məsələsi daha tez öz həllini tapır. Məsələn, süni intellektə malik yüksək texnologiyaları ilə tanınan Yaponiya 2016-cı ildə süni intellekti mülkiyyət hüququnun subyektini kimi qeydiyyatı haqqında qanun qəbul edib. Bu qanun süni intellekti əqli mülkiyyət üzrə hüquq subyektini kimi qeydiyyata almağa imkan verərək, patent və müəllif hüquqlarında olduğu kimi, süni intellekt sahiblərinin hüquqlarını qoruyur.

Rusiya alimləri tərəfindən də oxşar fikirlər mövcuddur. Əksəriyyət süni intellektin cinayət-hüquqi münasibətlərin müstəqil subyekt qismində tanınmasını qəbul etməirlər: “nə qədər ki, süni intellektin fəaliyyəti hansısa şəkildə insanla bağlıdır və dolayısı ilə və ya birbaşa insana tabedir, yalnız bir cavab var - yox. Nə qədər ki, “ən ağıllı” maşın, ancaq “soyuq zəka”ya qadirdir, o, çətin ki, cinayət hüququnun (cinayət məsuliyyətinin) subyektini kimi tanınsın” [12, s.177].

Fikrimizcə, süni intellektin cinayət təqibinə əsas olan fəaliyyətinə görə onun yaradılması, proqramlaşdırılması, istismarı və idarə edilməsi ilə məşğul olan fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına aydınlıq gətirmək lazımdır. Hesab edirik ki, süni intellektin “müstəqil” (yəni gözlənilməz) hərəkətlərinə görə cinayət məsuliyyəti süni intellektin yalnız yaradıcılarına (proqramçısına) münasibətdə müəyyən olunmalıdır. Hər halda süni intellekt elektron şəxs qismində cinayət məsuliyyətinin subyektini kimi qəbul ediləndə, onun cinayətkar nəticələrə səbəb olmuş “müstəqil” (yəni gözlənilməz) hərəkətlərinə görə yalnız bu süni intellektin yaradıcıları (proqramçıları) cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdırlar.

Son zamanlar hüquq ədəbiyyatında rast gəlinən aşağıdakı fikirləri də qeyd etmək istərdim.

İnsan iştirakı olmadan müxtəlif problemləri həll etməyə qadir olan

güclü və ya universal süni intellektin yaradılması alimləri onun müstəqil cinayət subyekti kimi tanınmasının mümkünlüyü barədə düşünməyə vadar edir [8, s.31]. Nəzərə alsaq ki, bir çoxları hesab edirlər ki, “süni təfəkkür prosesləri nəinki insan təfəkkürünə bərabər olacaq, hətta ondan üstün olacaqlar” [35, s.132-141, gələcəkdə süni intellekt insana xas xüsusiyyətlərə malik olduqda və bu hal qanunverici tərəfindən müvafiq qaydada tənzimlənsə, süni intellekt cinayət məsuliyyətinin subyekti qismində tanınacaq [11, s.239].

Beləliklə, digər hüquq sahələrindən fərqli olaraq, cinayət hüququnda süni intellektin hüquq subyekti olma qabiliyyəti çətin məsələdir. Əsas problemlərdən biri bilavasitə süni intellektin cinayət hüququ nəzəriyyəsində yeri, onun cinayət tərkibinin elementləri ilə əlaqəsi haqqında vahid yanaşmanın olmamasıdır. Lakin bu xarakterli cinayətlərin sayında artım tendensiyası göz qabağındadır və süni intellektin fəaliyyətini tənzimləyən cinayət-hüquqi meyarların bu gün olmaması cinayət hüququ elminin diqqətini tələb edir. Süni intellektin fəaliyyəti obyektiv olaraq ictimai təhlükəli olduqda cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərə zərər vura bilər və süni intellekt öz avtonom hərəkətləri (hərəkətsizliyi) ilə cinayət qanunvericiliyində təsbit olunan bir sıra cinayətlərin obyektiv cəhətini təşkil edə bilər. Süni intellektin təqsirinin məzmununu insan fəaliyyətinin intellektual və iradi elementlərinin məzmununa bir qədər bənzəyir. Fikrimizcə, bu daha çox ehtinasızlıqla xarakterizə olunur və müasir yüksək texnologiyaları idarə edən süni intellektin imkanları gələcəkdə bu bənzərliyi daha da artıracaq. Bununla da süni intellektin davranışında subyektiv cəhəti xarakterizə edən təqsirin intellektual və iradi elementləri haqqında danışmağa imkan yaradılacaqdır.

ABŞ-da cinayət hüququ nöqtəyi-nəzərindən bu problemi araşdıran tədqiqatçılar da hesab edirlər ki, gələcəkdə süni intellektin cinayət məsuliyyəti yarana bilər. Eyni zamanda, onlar süni intellektin cinayət məsuliyyətinin üç əsas modelini nəzərdən keçirirlər [23, s.547].

1) Süni intellekt əvvəlcədən hazırlanmış və onun dərk etmədiyi və dəyişə bilmədiyi alqoritmlər nəticəsində ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olan hərəkətlər edir. Bu halda süni intellektin hərəkətlərinin ardıcılığına əvvəlcədən verilmiş alqoritmə uyğun və ya müvafiq kiberproqramı bilavasitə idarə edən şəxs tərəfindən nəzarət olunur. Cinayətkar əməli törətməkdə isə süni intellektli texnologiyamı yaradan və ya onu idarə edən şəxs təqsirli sayılır. Bu halda ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olan hərəkətləri edən süni intellektin hüquqi statusu azyaşlı, tam fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs, ev heyvanı və ya yüksək təhlükə mənbəyi kimi qəbul edilir.

2) İkinci modeldə cinayət obyektiv təqsiri olan subyekt tərəfindən törədilir. İntellektual sistemlərdə proqram kodunun bir hissəsi əvvəlcə, məsələn, sistem tərəfindən bu cür süni intellektin fəaliyyətinin nail olmağa yönəldiyi məqsəd üçün təhlükəli kimi tanınan bütün obyektlərin qeyd-şərtsiz məhv edil-

məsi üçün verilmiş əmrdən ibarət ola biləcək bəzi hərəkətlərin qanunsuzluğunu təmin edir. Burada qanunsuz əmri verən şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdır (proqramın müəllifi, istifadəçisi). Süni intellekt bu halda yalnız cinayətkar nəticəyə səbəb olan əmrə (alqoritmə) əsasən hərəkət edir.

3) Süni intellekt, özünün müstəqil şəkildə hazırlamış alqoritm əsasında ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olan əməli törədirsə və ya bu cür nəticələr sistemin ilkin alqoritmədə nəzərdə tutulmuş hərəkətləri yerinə yetirməməsi nəticəsində baş verərsə, o, cinayət məsuliyyətinin subyekti kimi tanınma bilər. Məhz sonuncu halda süni intellektin müstəqil qərar qəbul etmək qabiliyyəti onu subyektiv hüquqlardan istifadə etməyə və hüquqi öhdəlikləri yerinə yetirməyə qadir olan hüquq subyekti kimi saymağa imkan verir. Bu halda süni intellekt hüququn kvazi-subyekti kimi qəbul olunur. Cinayət hüququnda hüquqi şəxslərin də məsuliyyəti onları cinayətin kvazi-subyekti kimi tanınır (yəni hüquq subyekti qabiliyyəti tam olmayan).

Beləliklə, informasiya texnologiyalarının təkamülü elə bir məqama çatıb ki, biz faktiki olaraq bilavasitə insan müdaxiləsi olmadan süni intellektin müstəqil fəaliyyəti ilə qarşılaşırıq. Bizim fikrimiz bu məsələdə Ankit Kumar Padhinin fikri ilə tam üst-üstə düşür: “cinayət məsuliyyətinin subyekti kimi fiziki şəxslərlə yanaşı, hüquqi şəxslər də tanınırsa, heç bir səbəb yoxdur ki, süni intellekt cinayət məsuliyyətinin subyekti kimi tanınmasın” [25, s.15-20]. Süni intellektin özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq o, “elektron şəxs” qismində cinayət məsuliyyətinin subyekti kimi qəbul ediləcək. P.M.Morhatın ifadəsi ilə desək, “elektron şəxs” bioetik və ya fəlsəfi anlayış yox, yalnız hüquqi termdir [14].

V. Nəticə

Universal gücə malik süni intellektli texnologiyaların yaradılması və tədricən bu texnologiyaların müxtəlif sahələrdə istifadə edilməsi, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin əlaqələrinə daxil olub bilavasitə insan müdaxiləsi olmadan müxtəlif vəzifələri yerinə yetirməsi və tənziqləməsi, artıq müasir günümüzdə geniş müzakirələrə səbəb olub, o cümlədən cinayət hüququ elmində.

Yekdil proqnozlara görə süni intellektli texnologiyalar gələcəkdə (bəzi məlumatlara görə, artıq bu gün də) insan intellektindən asılı olmayaraq özünü təkmilləşdirə və inkişaf edə biləcəklər. Gələcəkdə (bəlkə də bu gün) süni intellekt özləri kimi eyni süni intellekt sistemləri tərəfindən proqramlaşdırılacaq və idarə olunacaq. Ona görə də biz bu gün bu suala cavab verməliyik: müasir cinayət hüququ süni intellektin məsuliyyətə cəlb etmə məsələsini nəzəri və təcrübi baxımdan izah edə bilərmi?

Süni intellektin cinayət məsuliyyətinin subyekti kimi tanınma-tanınmaması gələcəyin məsələsidir və süni intellektli texnologiyalar inkişafdan asılı

olacaq. Hazırda süni intellekt texnologiyaları ilə bağlı cinayət məsuliyyətinə səbəb olan əməllərin törədilməsi, süni intellekti cinayətin subyekti hesab etməyə imkan vermir. Çünki fantastika janrında yaradılan əsərlərdən fərqli olaraq, ən qabaqcıl texnologiyalarda da hələ süni intellektin özünüdərk etmə qabiliyyəti lazımi səviyyədə deyil. Hal-hazırda süni intellektin müstəqil, yəni avtonom, onun yaradıcısı və ya isitfadəçisindən asılı olmayan, fəaliyyəti nəticəsində cənayət məsuliyyətinə səbəb yaradan vurduğu zərər cinayət hüququnun “şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz” prinsipinə əsaslanır. Yüksək texnologiyaların bugünkü inkişaf səviyyəsinə görə (gələcəyə proqnoz vermək çətindir) süni intellektin cinayətin subyekti qismində tanınması vaxtından əvvəldir. Lakin cinayət hüququnda süni intellektə münasibətdə “elektron şəxsin cinayət məsuliyyəti” konsepsiyasının qəbul edilməsini məqbul hesab etmək olar.

Beləliklə, süni intellektin məsuliyyəti və cəzası məsələlərinin milli cinayət qanunvericiliyində tənzimlənməsini, o cümlədən məqalənin əvvəlində verdiyimiz sonuncu (provokasion) sualın cavabını yaxın gələcəyə buraxırıq.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” 3 aprel 1998-ci il tarixli Qanunu.
URL: <https://e-qanun.az/framework/3525>
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 yanvar 2025-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikasında Rəqəmsal İnkişaf Konsepsiyası”.
URL: <https://e-qanun.az/framework/58765>
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 mart 2025-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikasının 2025–2028-ci illər üçün süni intellekt Strategiyası.” URL: <https://e-qanun.az/framework/59218>
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. URL:
5. Muradlı X. Süni intellekt: bəşəriyyətin ən mükəmməl uğuru, yoxsa gələcək qatili? // “Azərbaycan” q. 2019, 23 iyul, s.10.
URL: <https://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2019/iyul/665715.htm> (m.t. 23.10.2024)
6. Buket Abanoz Oztürkü, Umur Aksakalı, Metehan Hepvar. Yapay Zeka ve Ceza Hukuku Uygulama Kitabı. İstanbul, 2024, 196 s.
7. Zeynel T. Kangal. Yapay Zeka ve Ceza Hukuku. İstanbul, 2021, 170 s.
8. Антонова Е.Ю. Технологии искусственного интеллекта - субъект преступления или орудие / средство совершения преступления? // Юридический вестник Кубанского государственного университета, - 2022, - № 1, - с.31-39.
9. Васильев А.А., Почетнова Ю.В. Место искусственного интеллекта среди элементов состава правоотношения. Цифровое право, 1(4), - 74–83.
URL: <https://doi.org/10.38044/2686-9136-2020-1-4-74-83>.
10. Васильев А.А., Шпопер Д. Искусственный интеллект: правовые аспекты // Известия Алтайского государственного университета. - 2018, - № 6, - с.23-26.
11. Даниленко Ю.А. Использование искусственного интеллекта в преступных целях: уголовно-правовая характеристика // Ученые записки Крымского федерального

- университета им. В.И.Вернадского. Юридические науки. - 2023. - Т. 9 (75), - № 4, - с. 232–240.
12. Кибальник А.Г., Волосюк П.В. Искусственный интеллект: вопросы уголовно-правовой доктрины, ожидающие ответов // Вестник Нижегородской академии МВД России, - 2018, - № 4 (44), - с.173-178.
 13. Метелкин П. Правовое регулирование искусственного интеллекта // Системы безопасности. - 2024, - № 4.
URL: <https://www.secuteck.ru/articles/pravovoe-regulirovanie-iskusstvennogo-intellekta#:~:text>
 14. Морхат П.М. К вопросу о соответствии автономных интеллектуальных систем вооружений принципам международного гуманитарного права // Вестник военного права 2. - 2018, - с.58–65.
 15. Мосечкин И.Н. Искусственный интеллект в уголовном праве: перспективы совершенствования охраны и регулирования: монография Киров: Вятский государственный университет, - 2020, - 111 с.
 16. Мосечкин И.Н. Искусственный интеллект и уголовная ответственность: проблемы становления нового вида субъекта преступления // Вестник СПбГУ. Право. - 2019. - Т. 10. Вып. 3, - с. 461–476.
 17. Папышева Е.С. Искусственный интеллект и уголовная ответственность: проблемы привлечения (сравнительно-правовой анализ) // Международное уголовное право и международная юстиция, -2023, - № 3, - с. 9-13.
 18. Померанец А.Д., Коленцова В.В. Уголовная ответственность и искусственный интеллект // Право и государство: теория и практика. - 2022, 2 (206), - с.273-278.
 19. Самедова Ш.Т. Проблемы уголовного права: классификация преступлений, дифференциация уголовной ответственности и построение санкций. Монография. - Баку: Экопринт, - 2017, - 744 с.
 20. Самедова Ш.Т. Уголовное право Азербайджанской Республики. Особенная часть: в двух томах. Учебник. - Баку: Адильоглы, - 2020, - т.1, 824 с.; - т.2, 864 с.
 21. «Национальная стратегия развития искусственного интеллекта на период до 2030 года», утверждена Указом Президента РФ от 10.10.2019г.
URL:<http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/AN4x6HgK WANwVtMOFPDhcbRpvd1HCCsv.pdf> (m.t.: 24.10.2024).
 22. Шестак В.А., Волеводз А.Г. Современные потребности правового обеспечения искусственного интеллекта: взгляд из России // Всероссийский криминологический журнал. - 2019. - Т. 13, - № 2, - с.197–206.
 23. Шестак В.А., Волеводз А.Г., Ализаде В.А. О возможности доктринального восприятия системой общего права искусственного интеллекта как субъекта преступления: на примере уголовного законодательства США // Всероссийский криминологический журнал. - 2019. - Т. 13, - № 4, - с.547–554.
 24. Ястребов О.А. Дискуссия о предпосылках для присвоения роботам правового статуса «электронных лиц» // Вопросы правоведения. - 2017. № 1, - с.189-202.
 25. Ankit Kumar Padhy. Criminal liability of the artificial intelligence entities // Nirma University Law Journal: Vol.8, Iss.2, July-2019, p.15-20.
 26. Balkin J.M. The Path of Robotics Law // California Law Review Circuit. - 2015. Vol. 6. - Pp. 45–60.
 27. Beck Susanne. Intelligent Agents and Criminal Law — Negligence, Diffusion of Liability and Electronic Personhood // Robotics and Autonomous Systems. - 2016, N86, - p.138–143.
 28. Borghardt F.N. Artificial Intelligence’s Place in the Criminal Justice System. URL:

- <https://www.borghardtlawfirm.com/news/2018/2/13/artificial-intelligencesplace-in-the-criminal-justice-system> (m.t.: 21.10.2024).
29. Calo R. Robots in American Law // University of Washington School of Law Research. Paper no. 2016-04. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2737598 (m.t.: 18.10.2024).
 30. Claussen-Karlsson M. Artificial Intelligence and the External Element of the Crime. Orebro University, 2017, 2017, p. 45–47.
 31. Draft Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. 2016 / Committee on Legal Affairs // European Parliament. URL:<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef>. (m.t.: 21.10. 2024).
 32. Elon Musk predicts AI will overtake human intelligence next year // Financial Times, April 09, 2024. URL: <https://financialpost.com/financial-times/elon-musk-ai-overtake-human-intelligence-2025> (m.t. 10.10.2024)
 33. Hallevy G. Liability for Crimes Involving Artificial Intelligence Systems. Dordrecht: Springer, 2015, 262 p.
 34. Hallevy G. When Robots Kill: Artificial Intelligence under Criminal Law. University Press of New England, 2013, 272 p.
 35. Radutny O. E. Criminal liability of artificial intelligence // Problems of legality. 2017. I. 138. p.132-141.
 36. The Google engineer who thinks the company’s AI has come to life // Washingtonpost, June 11, 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/06/11/google-ai-lamda-blake-lemoine>

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И УГОЛОВНОЕ ПРАВО: ВОПРОСЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Ш.Т.САМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

Хотя использование технологий искусственного интеллекта в Азербайджане и их применение в различных областях человеческой деятельности пока находятся на начальном этапе, нет сомнений, что в ближайшем будущем влияние искусственного интеллекта на различные сферы человеческой деятельности будет крайне значительным. Несмотря на то, что в Азербайджане за последние годы число преступлений, совершенных с использованием электронных носителей информации, либо современных информационных технологий, возросло, общественно опасных деяний, совершенных непосредственно под воздействием искусственного интеллекта, еще не зарегистрировано. Однако в мировой практике уже имеют место общественно опасные действия, связанные с технологиями искусственного интеллекта. Следует учитывать, что интеграционные процессы между государствами, в том числе обмен цифровыми коммуникациями и высокими технологиями на основе искусственного интеллекта постоянно увеличиваются. Поэтому деятельность, осуществляемая полностью или частично посредством искусственного интеллекта в различных сферах (например, в медицине, связи и транспорте и т.д.), объективно может представлять общественную опасность и наносить вред охраняемым уголовным законом общественным отношениям в будущем и в Азербайджанской Республике. В статье рассматриваются вопросы о правосубъектности искусственного интеллекта в мировой практике, а также возможность

признания искусственного интеллекта в качестве субъекта уголовной ответственности в теории уголовного права.

Ключевые слова: искусственный интеллект, технологии с искусственным интеллектом, уголовная ответственность, общественно опасные последствия, высокие технологии, робототехника.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CRIMINAL LAW: RESPONSIBILITY ISSUES

Sh.T.SAMADOVA

SUMMARY

Although the use of artificial intelligence technologies in Azerbaijan and their application in various fields of human activity are still at an early stage, there is no doubt that in the near future the impact of artificial intelligence on various fields of human activity will be extremely significant. Despite the fact that in recent years the number of crimes committed using electronic media or modern information technologies has increased, socially dangerous acts committed directly under the influence of artificial intelligence have not been registered. In world practice, socially dangerous actions associated with artificial intelligence technologies are already taking place. However, it should be considered that integration processes between states, including the exchange of digital communications and high technologies based on artificial intelligence, are constantly increasing. Therefore, activities carried out in whole or in part by means of artificial intelligence in various fields (for example, in medicine, communications and transport, etc.) can objectively pose a public danger and cause harm to public relations protected by criminal law in the future and in the Republic of Azerbaijan. The article examines the issues of legal capacity of artificial intelligence in world practice, as well as the possibility of recognizing artificial intelligence as a subject of criminal liability in the theory of criminal law.

Keywords: artificial intelligence, technologies with artificial intelligence, criminal responsibility, socially dangerous consequences, high technologies, robotics.

MÜNDƏRİCAT

HÜQUQ

Səmədova Ş.T.
Süni intellekt və cinayət hüququ: məsuliyyət problemləri5

Seykenov K.K., Samatuli B.A.
Jeti jargi – Qazaxıstan hüquq tarixini formalaşdıran
Qazax xanlığının qanunlar toplusu21

İsmayılov X.C.
Azərbaycanda konstitusiyaçılığın tarixi-hüquqi təkamülünün bəzi
aspektləri (XX əsrin 50-60-cı illəri)34

Məmmədov R.K.
Ətraf mühitin mühafizəsi – dövlətlərin beynəlxalq hüquqi öhdəliklərinin
zəruri şərti kimi: yumşaq hüquqdan (soft law) bərk hüquqa (hard law)
doğru inkişaf55

Nağızadə E.
Kiberterrorçuluq – terrorçuluğun yeni forması kimi: anlayışı,
ictimai təhlükəliliyi, cinayət-hüquqi vasitələrlə mübarizə məsələləri75

Səmədov M.N.
İnsan hüquqlarının hüquqi təminatmə üsulları89

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR VƏ İQTİSADİYYAT

Quliyeva G.M.
Türk dövlətləri arasında Azərbaycan: birləşdirici güc və yeni rolu.....102

SOSİOLOGİYA

Mikayılova N.E.
Müasir cəmiyyətin mənəvi əsasları haqqında.....114

PEDAQOGİKA

Qasımova L.N.
Etnopedaqogikanın tərkib hissələrindən biri olan dastanlarda
tərbiyə məsələləri.....128

СОДЕРЖАНИЕ

ПРАВО

Самедова Ш.Т.

Искусственный интеллект и уголовное право:
вопросы ответственности5

Сейтенов К.К., Бектен А.С.

Жеті жарғы – свод законов казахского ханства,
формирующий историю права Казахстана21

Исмаилов Х.Дж.

Некоторые аспекты историко-правовой эволюции
конституционализма в Азербайджане (50-60-е годы XX века)34

Мамедов Р.К.

Защита окружающей среды – как необходимое условие
международно-правовых обязательств государств:
развитие от мягкого права к жестокому праву55

Нагизаде Э.

Кибертерроризм-как новая форма терроризма: понятие,
общественная опасность, вопросы борьбы уголовно-правовыми
средствами.....75

Самедов М.Н.

Правовые способы обеспечения прав человека.....89

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ЭКОНОМИКА

Гулиева Г.М.

Азербайджан среди тюркских государств:
объединяющая сила и ее новая роль.....102

СОЦИОЛОГИЯ

Микаилова Н.Э.

О духовных основах современного общества114

ПЕДАГОГИКА

Гасимова Л.Н.

Провещательная проблематика в посланиях как компонент
этнопедагогики128

CONTENTS

LAW

Samadova Sh.T.	
Artificial intelligence and criminal law: responsibility issues.....	5
Seitenov K.K., Bekten A.S.	
Zheti zhargy – code of laws of the Kazakh khanate shaping the history of the law of Kazakhstan	21
Ismayilov Kh.J.	
Some aspects of the historical and legal evolution of constitutionalism in Azerbaijan (50-60s of the 20th century).....	34
Mammadov R.K.	
Environmental protection -as a necessary condition for the international legal obligations of states: development from soft law to hard law	55
Nagizade E.	
Cyberterrorism as a new form of terrorism: concept, public danger, issues of combating criminal law means	75
Samadov M.N.	
Legal methods for ensuring human rights	89

POLITICAL SCIENCE AND ECONOMY

Quliyeva G.M.	
Azerbaijan among the turkic states: a unifying force and its new role.....	102

SOCIOLOGY

Mikayilova N.E.	
On the moral foundations of modern society	114

PEDAGOGY

Gasimova L.N.	
Educational issues in epistles, as a component of ethnopedagogy	128

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının sədri 07.05.2021-ci il tarixli 48-01-947/16 sayılı məktubunu əsas tutaraq «Bakı Universitetinin Xəbərləri» jurnalının redaksiya heyəti bildirir ki, nəşr etdirmək üçün təqdim edilən məqalələr aşağıdakı qaydalar əsasında tərtib edilməlidir:

1. Təqdim olunan məqalənin mətni – A4 formatında, sətirlərarası – 1 intervalla, yuxarıdan – 5 sm, aşağıdan – 3,75 sm, soldan – 4 sm, sağdan – 3,5 sm, Times New Roman – 12 (Azərbaycan dilində – latın əlifbası, rus dilində – kiril əlifbası, ingilis dilində – ingilis əlifbası ilə) şrifti ilə yazılmalıdır.

2. Hər bir məqalənin müəllifinin (müəlliflərinin) adı və soyadı tam şəkildə yazılmalı, elektron poçt ünvanı, çalışdığı müəssisənin (təşkilatın) adı göstərilməlidir.

3. Hər bir məqalədə UOT indekslər və ya PACS tipli kodlar və açar sözlər verilməlidir (açar sözlər məqalənin və xülasələrin yazıldığı dildə olmalıdır).

Məqalələr və xülasələr (üç dildə) kompüterdə çap olunmuş şəkildə diskə birlikdə təqdim olunur, disklər geri qaytarılmır!

Əlyazmalar kvartalin əvvəlindən bir ay keçməmiş verilməlidir.

4. Hər bir məqalənin sonunda verilmiş ədəbiyyat siyahısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının «Dissertasiyaların tərtibi qaydaları» bərdə qüvvədə olan Təlimatının «İstifadə edilmiş ədəbiyyat» bölməsinin əlavə 4.1 tələbləri əsas götürülməlidir.

Kitabların (monoqrafiyaların, dərsliklərin və s.) bibliografik təsviri kitabın adı ilə tərtib edilir. Məs.: Qeybullayev Q.Ə. Azərbaycan türklərinin təşəkkülü tarixindən. - Bakı: Azər nəşr, - 1994. - 284 s.

Müəllifi göstərilməyən və ya dördədən çox müəllifi olan kitablar (kollektiv monoqrafiyalar və ya dərsliklər) kitabın adı ilə verilir. Məs.: Kriminalistika: Ali məktəblər üçün dərslik / K.Q.Sarıcalınskayanın redaktəsi ilə. - Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, - 1999. - 715 s.

Çoxcildli nəşrə aşağıdakı kimi istinad edilir. Məs.: Azərbaycan tarixi: [7 cildə], - Bakı: Elm, - 2000. IV c., - 456 s.

Məqalələrin təsviri aşağıdakı şəkildə olmalıdır. Məs.: Vəlixanlı N.M. X əsrin ikinci yarısı – XI əsrdə Azərbaycan feodal dövlətlərinin qarşılıqlı münasibətləri və bir daha «Naxçıvanşahlıq» haqqında // - Bakı: AMEA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası, - 2001. № 3. - s. 120-129.

Məqalələr toplusundakı və konfrans materiallarındakı mənbələr belə göstərilir. Məs.: Məmmədova G.H. Azərbaycan memarlığının inkişafında Heydər Əliyevin rolu / Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Ə.Əliyevin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransın materialları. - Bakı: Nurlan, - 2003. - s.3-10.

Dissertasiyaya istinad belə olmalıdır. Məs.: Süleymanov S.Y. Xlorofill-zülal kompleksləri, xloroplastların tilakoid membranında onların struktur-molekulyar təşkili və formalaşmasının tənzimlənməsi: Biol. elm. dok. dis. - Bakı, 2003. - 222 s.

Dissertasiyanın avtoreferatına da eyni qaydalarla istinad edilir, yalnız «avtoreferat» sözü əlavə olunur.

Qəzet materiallarına istinad belə olmalıdır. Məs.: Məmmədov M.A. Faciə janrının tədqiqi // «Ədəbiyyat və incəsənət» qəz., - Bakı, 1966, 14 may.

Arxiv materiallarına aşağıdakı kimi istinad edilir. Məs.: Azərbaycan Respublikası MDTA: f.44, siyahı №2, iş №26, vərəq.3-5.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısında son 5-10 ilin ədəbiyyatına üstünlük verilməlidir.

Redaktoru: *Məryəm Qədimova*

Korrektoru: *Solmaz Babaşova*

Kompüter tərtibçisi: *Azadə İmanova*

Çapa imzalanmışdır: 09.10.2025

Formatı: 70x100 1/16. Həcmi 9,0 ç.v. Sayı 100.

Bakı Dövlət Universitetinin Nəşr Evində çap olunmuşdur.

AZ 1148, Bakı ş., ak. Z.Xəlilov küçəsi, 33.

Tel: (+99412) 538 87 39 / 538 50 16

e-mail: bduneshrevi@bsu.edu.az

www.bsu.edu.az